

Δημήτρη Καρούση: «Ενδοσκοπικά των φωτοτρόπων»

Ο Δημήτρης Καρούσης εμφανίζεται πάλι στο ποιητικό προσκήνιο με τη νέα του συλλογή «*Ενδοσκοπικά των φωτοτρόπων*» δυο χρόνια μετά την έκδοση της πρώτης «*Τραγούδια της καλντέρας και του Πιτθέα*».

Ο αινιγματικός (εκ πρώτης όψεως) τίτλος συναιρεί δύο βασικές ακμές της ποίησής του, από τη μια την ανάγκη για ενδοσκόπηση, για απολογισμό, για λογοδοσία προς τον εαυτό, από την άλλη τη ροπή προς το φως, προς το δίκιο, προς την αλήθεια. Σαν τα φυτά που στρέφονται προς τον ήλιο, ο μεταφορικός φωτοτροπισμός των ανθρώπων του είδους του, όπως φαίνεται ξεκάθαρα και από το ομώνυμο ποίημα, τους οδηγεί προς το φως της δικαιοσύνης, της ελπίδας, του αύριου, δίνοντας νόημα στη ζωή. Μ' αυτόν τον τρόπο, αποτυπώνεται το στίγμα της συλλογής, αλλά και της ποιητικής σκέψης του Καρούση.

Ο Δημήτρης Καρούσης γράφει όπως ανασαίνει, τόσο φυσικά και αναγκαία, τόσο αβίαστα και αυτονόητα, τόσο καθημερινά. Η ποίηση ρέει μέσα του σαν αίμα, ζωγόνο και ζωοποιοί. Μοιάζει μάλλον παράξενο το γεγονός πως άργησε να κάνει την αρχή της δημόσιας επικοινωνίας των ποιημάτων του, αφού μοιραία ο ποιητής δεν γράφει μόνο για τον ίδιο, μα και για τους άλλους. Ειδικά ο Δημήτρης Καρούσης γράφει κυρίως για τους άλλους, με την έννοια ότι είναι ένας ποιητής του κόσμου, ένας άνθρωπος που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, την ύπαρξή του και την – τρόπον τινά – αποστολή του μόνο σε συνάρτηση με τον γύρω κόσμο, με το πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η ποίησή του περιστρέφεται σταθερά γύρω από τον άξονα της κοινωνίας, των συνανθρώπων. Ο Καρούσης υπόκειται στη βάσανο της ευθύνης, στην αγωνία της (τρόπον τινά) εκπροσώπησης των ταπεινών, των αδικημένων. Συναρτά την προσωπική του ευτυχία, ακόμη και υπόσταση, από αυτήν των άλλων. Ταξιδεύει στον μέσα κόσμο του, αφού έχει περιηγηθεί στον έξω. Δεν ησυχάζει όταν γύρω του αγωνιούν, δεν ηρεμεί όταν γύρω του υποφέρουν. Ο Δημήτρης Καρούσης πονά τον άλλον, τον νοιάζεται. Σκιρτά στην ταραχή του, στον καημό του. Είναι ένα συνειδητό πολιτικό ον, που εξακολουθεί να θητεύει στην υπηρεσία των κοινωνικών αγώνων, τώρα με τρόπο πιο πνευματικό. Ο πολιτικός – κοινωνικός στοχασμός είναι πάντα παρών στην ποίησή του. Χαρακτηριστικό εδώ το ποίημα «*Ισόβια θητεία*», που αποτελεί ταυτόχρονα έναν απολογισμό και μια προοπτική ματιά στο μέλλον, αποτιμώντας ακριβώς την ισόβια στράτευση στην υπηρεσία των δίκαιων ιδανικών.

Η ταύτισή του με το λαϊκό αίσθημα, αλλά και η πηγαία ποιητική του φλέβα τού ορίζει, με μια έννοια, και το γλωσσικό του όργανο, τον ποιητικό του τρόπο. Ο Καρούσης γράφει σε μια γνήσια δημοτική (με χρήση και της ποιητικής άδειας), με ρυθμό και μέτρο, με μουσικότητα. Το δημοτικό τραγούδι μοιάζει να υπάρχει μέσα του, αφομοιωμένο, εσωτερικευμένο, η λαϊκή ποίηση να τον προσδιορίζει. Προσωπικά θεωρώ ως μια από τις μεγαλύτερες αρετές της ποίησής του τούτο το χαρακτηριστικό. Αρνείται να επηρεαστεί από τη μόδα ή την πεζολογική ευκολία του ελεύθερου στίχου (μολονότι σήμερα διαπιστώνουμε και μια τάση ή ανάγκη επιστροφής στο παραδοσιακό). Σε κάθε περίπτωση, φρονώ ότι η θεματική της ποίησης του Καρούση, βαθιά ανθρωπιστική, πονεμένη, λαϊκή ταιριάζει απόλυτα με τη μορφική επιλογή. Ο ρυθμός μοιάζει να ενισχύει το νοηματικό περιεχόμενο, να αλληλεπιδρά μαζί του και να προσδίδει μια επιπλέον δυναμική στο λόγο. Χαρακτηριστικό, άλλωστε, της αυτοσυνειδησίας του Καρούση στο συγκεκριμένο πεδίο, είναι το κατ' ουσίαν αυτοαναφορικό ποίημα με το οποίο ξεκινά η συλλογή, το εισαγωγικό «*Δοξαστικό*», που αφιερώνεται προσκυνητικά στους ποιητές της χώρας όλων των εποχών, στον ήχο και το ρυθμό της γλώσσας («*της γλώσσας μου τη θεία μουσική αδάνατη αφήνουν*»), στην παράδοση που περνά μέσα του.

Ο Καρούσης έχει πια αποκτήσει ένα γνώριμο ύφος, τη δική του χαρακτηριστική φωνή, τον τρόπο του να συνομιλεί με την παραδοσιακή ποίηση, το μέτρο, αλλά και τον ελευθεριάζοντα ως προς τη ρίμα στίχο. Δεν είναι βραχνή η φωνή του Καρούση, είναι βαθιά και καθαρή, διαυγής και δυνατή, λαγαρή και σθεναρή, είναι φωνή που μπορεί ν' ακουστεί και να πείσει. Βαδίζει με τόλμη και σιγουριά. Έχει πια πίστη στον εαυτό του. Μολονότι κάποιες φορές νιώθει πως η ποιητική φωνή, όσο στέρεη κι αν είναι, δεν μπορεί να ακουστεί σ' έναν κόσμο που δεν είναι σε θέση ν' ακούσει («Τι κρίμα»), ωστόσο, η περπατησιά του είναι περήφανη και σταθερή, νερό κελαρυστό οι λέξεις. Όταν διαβάζουμε τους στίχους του, μετράμε κεχρμπιπαρένιες χάντρες.

Η δεύτερη αυτή συλλογή του ακολουθεί με ομαλό τρόπο την πρώτη και την εξελίσσει. Δεν παρουσιάζεται κάποια διαφοροποίηση, απεναντίας υπάρχει συνέχεια, συνέπεια, εμπλουτισμός. Και, όπως εκεί, υπάρχει κι εδώ μια ποικιλία ποιημάτων: φιλοσοφικά («Του στοχασμού»), κοινωνικά/πολιτικά («Της κοινωνίας, της πόλης και των ανθρώπων»), ερωτικά ποιήματα («Της αγάπης και του έρωτα»), που τα διαπερνά μια αντίστοιχη αντίληψη και στάση: η αγάπη για τη φύση, για τη ζωή, για τον έρωτα, για τη φίλια, ο πόνος για τον άνθρωπο, η έγνοια για τον τόπο, ο αγώνας για το δίκιο, η ιστορική αισιοδοξία, η μαχητικότητα, η φωτεινότητα.

Στην πραγματικότητα, όπως και στην πρώτη συλλογή, οι ενότητες διαπλέκονται, τα στοιχεία της μιας εισχωρούν στην άλλη, τα φιλοσοφικά ποιήματα είναι πολιτικά, τα ενδοσκοπικά εξωστρεφή, τα υπαρξιακά συντονισμένα με τον κόσμο, όπως κι ο εαυτός – έτσι παίρνει νόημα. Η ενδοσκόπηση έχει να κάνει με το καθήκον προς τον άλλον. Η μοναξιά το βράδυ της Κυριακής, όταν αναμετρείται με τον εαυτό του, αναστοχάζεται το παρελθόν, τα όνειρα, τα οράματα, τις διαψεύσεις, όταν ακόμα τα συλλογάζει ως αληθινά, τα επιθυμεί και τα γυρεύει («Ενώπιος ενωπίω»), αυτή η μοναξιά είναι κοινωνική. Η πιο βαθιά, η εσωτερική γωνιά του εαυτού είναι ο κόσμος.

Από τα ποιήματά του αναβλύζει η ανθρώπινη υπόσταση. Όποιο κι αν είναι το θέμα τους, είναι ποιήματα του ανθρώπου. Ο Καρούσης αποτυπώνει με ευαισθησία το κοινό πεπρωμένο, την τραγικότητα του ανθρώπινου πόνου.

Ακόμη και σε αυτοαναφορικά της ποίησης ποιήματα η έγνοια του είναι να χωρέσει εκεί η δίψα για την αλήθεια και το δίκιο («Απορίες»), η αγωνία του είναι να ταχθεί με τη σωστή πλευρά.

Τα ποιήματά του, τα τραγούδια του, κάποτε ίσως πιο ανάλαφρα, κάποιες φορές σαρκαστικά, και συχνότερα βαθιά, φιλοσοφημένα, πάντοτε με διάθεση και πόθο να ψάξουν την ψίχα της ζωής, το νόημα της θνητής μας ύπαρξης. Από τον έρωτα στον αγώνα, από τη νίκη στο θάνατο, από το κορμί στην ψυχή, στη σκέψη, από τα συναισθήματα στο λογισμό. Μας υπενθυμίζουν και μας μαθαίνουν, μας ωθούν σε στοχασμό, μας συνεγείρουν. Σμιλεύει ο ποιητής με βαθιές γραμμές το ποιητικό του σύμπαν. Η προσωπική εμπειρία γίνεται διδαχή ζωής, γίνεται συλλογική γνώση.

Ο χριστιανικός λόγος και ο συμβολισμός του, παρών και στην πρώτη συλλογή, βρίσκεται και εδώ στην ενότητα «Τρεις προσευχές», καθώς τα τρία ποιήματα που την απαρτίζουν έχουν αναφορές σε κάποιον άγιο, στην προσευχή, στον Θεάνθρωπο. Δεν πρόκειται, πάντως, επί της ουσίας για θεολογικά ποιήματα. Κι αυτά, όπως και τα υπόλοιπα, έχουν στο κέντρο τους τον άνθρωπο και η αναζήτησή τους είναι του ανθρώπου, της πεπερασμένης ζωής του, της εσωτερικής διαδρομής και ανησυχίας του. Έτσι, το «Δίλημμα» αποτελεί έναν προβληματισμό

για τη ζωή, για το περιεχόμενο που αυτή οφείλει, αξίζει να παίρνει: μια ζωή γεμάτη, με βάθος και συνείδηση, με προσφορά και στοχασμό, μια ζωή με βαθιά ανάσα, απ' αυτή που σε πονά, που, αν τέτοια δεν είναι, προτιμότερος ο θάνατος. Στην «Προσευχή» συντελείται μια μυστική επικοινωνία με μίαν υπερκόσμια δύναμη, μια εσωτερη εντέλει εξομολόγηση για τα ανθρώπινα, για τα λάθη και τα πάθη, για τον πόνο και τον καημό, ένα ξαλάφρωμα της ψυχής. Και τα δυο ποιήματα έχουν αναφορές στην αγαπημένη, επιλεγμένη πατρίδα, την Τροιζηνία γη, το εκκλησάκι του Αη Δημήτρη, αλλά και την ομορφιά του τοπίου, που παραμένει τόπος έμπνευσης, ανάπαυσης, ενατένισης εξωτερικής και εσωτερικής. «Η πιο μεγάλη αγάπη», τέλος, αναφέρεται στο ανθρώπινο μήνυμα του Ιησού και αναδεικνύει ως τη σπουδαιότερη και πιο δυνατή αγάπη την αγάπη προς τον πλησίον. Με άλλα λόγια, ο Καρούσης στρέφεται πάλι στον συνάνθρωπο.

Και ο συνάνθρωπος είναι ο ταπεινός. Το εξαιρετικό ποίημα που ανοίγει την ενότητα των πολιτικών – κοινωνικών ποιημάτων, «Μ' ένα κόκκινο φεγγάρι», είναι ένας ύμνος, μια καταλυτική υπόκλιση, μια σεβαστική προσφορά στους απλούς ανθρώπους, τους φτωχούς, τους δουλευτές, τους ανθρώπου του μόχθου, της αξιοπρέπειας, της απλότητας, των ταπεινών, καθημερινών ονείρων, με μια ωραία δηλωτική της πρόθεσης εικόνα: τα λάβαρα, οι σημαίες, οι θυρεοί σκύβουν και τους προσκυνούν. Ο θεός των μικρών (και εξίσου μεγάλων) πραγμάτων αναδύεται περήφανος. Οι σίχοι του κτερίσματα σε τάφους ανωνύμων.

Ο Δημήτρης Καρούσης δεν διστάζει να περιγράψει και να καταγγέλλει ανοιχτά τα χρόνια των μνημονίων, τον φόβο, τη φυγή των νέων, τις αυτοχειρίες, τις λαθροχειρίες («Στα χρόνια του φόβου», «Τα μαύρα», «Φωνές»), δεν διστάζει να συνδέσει και πάλι το κοινωνικό με το προσωπικό, το σκοτεινό και το φωτεινό, να βρει διέξοδο στον έρωτα, τον έρωτα που γεννιέται στη διαδήλωση, σ' εκείνη την υπόγεια βεβαιότητα για επικοινωνία και συμφωνία, στον παλμό και την ανάταση της συλλογικής συνθήκης που ενώνει τα άτομα, στο αστέρι που φωτίζει τον ατομικό και τον συλλογικό δρόμο.

Η ταύτιση του ατομικού με το κοινωνικό περίτρανα αναδύεται στο ποίημα «Νύχτα», όπου ο ποιητής αδυνατεί να δει και να νιώσει αποκομμένα από τον κοινωνικό περίγυρο. Η ευτυχία, η χαρά, η γαλήνη, η ικανοποίηση δεν είναι προσωπική υπόθεση. Πώς να γαληνέψεις, αν γύρω σου πεινούν; Οι νύχτες της κρίσης στοιχειώνουν το μυαλό και τη γραφή. Και σωρεύονται στο νου τα βάσανα τα αλλοτινά της εξορίας και της φυλακής, ξεσηκώνοντας την αριστερή συνείδηση, κινητοποιώντας τη θητεία στους κοινωνικούς αγώνες. Η βαριά νύχτα υπογραμμίζει την ανάγκη, τη λαχτάρα για ξημέρωμα, για φως.

Ανάλογα, στο ποίημα «Όνειρα του Οκτώβρη» αναθυμάται νοσταλγικά τα γκρεμισμένα και ίσως χλευασμένα οράματα της Οκτωβριανής επανάστασης 100 χρόνια μετά. Δεν προβαίνει, βέβαια, σε πολιτική ανάλυση, η προσέγγισή του είναι ποιητική. Μένει στο όραμα, στις αρχικές, αγνές προθέσεις της ισότητας και της δικαιοσύνης, αλλά και στην πίστη και την προσδοκία μιας ανάστασης, μιας ανασύνταξης, μιας νέας πάλης (τα όνειρα του Οκτώβρη «σίδερα που περιμένουν να πυρώσουν»). Εδώ κι ο ρόλος των ποιητών που «σαν τους παλιούς φανοκόρους το Φως του αύριο στων δρόμων τους φανούς ανάβουν».

Η ψυχή του ποιητή στενάζει φυλακισμένη, εγκλωβισμένη στην ηττημένη χώρα, στη νικημένη εποχή. Ο νους του παλεύει ενοχικά με τη μοίρα της πατρίδας και των ανθρώπων της. Αγωνιά για τα παιδιά που εγκαταλείπουν τον τόπο, πουλιά που πέταξαν μακριά από τον χειμώνα. Ο ποιητής, φωνή λαού, δεν είναι πια ένας, παρά την αντίθετη αίσθησή του, αλλά πολλοί («Φωνές»).

Η όμορφη μεταφορική εικόνα της ουράς των οφειλετών, ανάμεσά τους κι ο ποιητής, που περιμένουν υπομονετικά για να αποθέσουν την οφειλή τους όχι στους τοκογλύφους και τους εκμεταλλευτές, αλλά σ' όσους θυσιάστηκαν, έδωσαν αίμα για τη λευτεριά, για ιδανικά από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, από το '21 ως το '40 και σε κάθε συμπτωκνωμένη και απαιτητική στιγμή της Ιστορίας. Είναι αυτό το χρέος που ο ποιητής διψά να πληρώσει - η πληρωμή σε πλημμυρίζει από χαρά, η οφειλή σου δίνει δύναμη, ώθηση. Και παρελαύνουν οι δανειστές ιδεών και ιδανικών, οι μαχητές του Μαραθώνα και οι 200 της Καισαριανής, οι μπουρλοτιέρηδες της Επανάστασης και οι θυσιασμένοι του Διστόμου, κι άλλοι πολλοί, μαρτυρική σειρά. Και προσκυνά ο ποιητής το εικονοστάσι του με κατάνυξη.

Ο βαθύς ανθρωπισμός του Καρούση, η ανοιχτοσύνη του, η διάπλατη αγκαλιά του αντίδοτο στο φόβο – αυτό απαιτεί κι από τους άλλους («Το μήνυμα»).

Δεν θα μπορούσε, βέβαια, από αυτή την ανθρωπιστική ποίηση να λείπει το δράμα των προσφύγων. Πώς θα μπορούσε να μην τον αγγίζει; Καβαλά, λοιπόν, ένα σκαρί και ζει στο πέλαγο, παλεύει με ανέμους και γκρίζα σύννεφα, μάχεται με το άδικο, αλλά είναι το σκαρί σαν αερικό αδύναμο, σ' ένα ποίημα, ωστόσο, δυνατό, μια στεντόρεια κραυγή για της Ανατολής τα πάθη («Φαντάζομαι»).

Αλλά και οι τόποι - σταθμοί της δικής του ζωής διαπλέκονται με την πορεία του καιρού και των πραγμάτων. Στο ποίημα «Η μνήμη της πόλης» ο ποιητής περιπλανιέται στις γειτονιές του Πειραιά, αλλά και η τριλογία (και τραγωδία;) της οδού Πατησίων στην ίδια ενότητα («Καλλιφρονά», «Λυσοιατρείο», «Κολιάτσου») συμπλέκει τις μνήμες των παιδικών χρόνων με την τωρινή τύχη της πόλης. Η πόλη προσωποποιημένη, παρθένα και γυναίκα, αιώνια και τωρινή, κεντά στον καμβά της Ιστορίας, στον πέπλο των Παναθηναίων, που διατρέχει τους καιρούς, τη νέα ποικιλία των ανθρώπων, η πόλη ένα παλίμψηστο, η πόλη ίδια, η πόλη άλλη, η πόλη που μιλά με φωνή – παράπονο, η πόλη που κλαίει στη διαδρομή του χρόνου, που πονά από την αλλοίωση, όπως κι ο ποιητής πονά στη διαδρομή του χώρου από τα σημάδια της βαρβαρότητας, από τη θύμηση των παιδικών χρόνων, από τους σταθμούς της ζωής που βεβηλώθηκαν, απ' όσα για πάντα χάθηκαν, μα μένουν στην ψυχή και ξαναζούν στην ποίηση.

Οι άνθρωποι της ζωής του («Στου φεγγαριού τη λεωφόρο»), οι μνήμες του, οι εικόνες των δρόμων που περπάτησε, των χώρων όπου έζησε, επανέρχονται στην ποίησή του, για να μεταδώσουν γνήσια συγκίνηση και παλμό εσωτερικό. Οι χορδές της ψυχής του συντονίζονται με αυτές των συνανθρώπων, ομοειδών όντων, πάλλονται, η μουσική του μεταδίδεται, αγγίζει. Το φεγγάρι είναι αγαπημένο στοιχείο – σύμβολο στην ποίηση του Καρούση, επανερχόμενη εικόνα.

Οι εικόνες του Καρούση έρχονται συχνά από τη θάλασσα, η μεταφορά του καραβιού της ζωής («Ψυχαρμενίσματα»), η προσωπική του μυθολογία, η προσωπική και συλλογική διαδρομή, ο διαρκής του διάλογος με την ιστορία, ο κόσμος της (συλλογικής) επιθυμίας, τα σημάδια του χρόνου, οι μνήμες, η νοσταλγία, δεν λείπει και η ανάγκη της διδαχής, με προστακτικές («Το κουβάρι», «Τα όνειρα του Οκτώβρη»), η ανάγκη να ενώσει τη δική του με των άλλων την αγωνία, την ελπίδα, η ανάγκη κοινής αντίδρασης, συνένωσης των ανθρώπινων πόθων, η ανάγκη να κερδηθεί το αίμα που έχει χυθεί. Τα ποιήματά του αντλούν εξίσου από το χθες και το σήμερα, δουλεύουν παραγωγικά με τη μνήμη. Οι ρωγμές του χρόνου γίνονται δίοδοι των λέξεων, των αισθημάτων, των μηνυμάτων.

Αλλά και ο έρωτας, που δεν λείπει κι από τις άλλες ενότητες, αφού ο ποιητής σταθερά συνομιλεί με το «εσύ» και παίρνει νόημα από την ύπαρξη του άλλου, έρχεται πιο ορμητικά

στην τελευταία ενότητα της συλλογής του, για να πάρει τη θέση που του ανήκει σε μια ζωή που δίνεται στου άλλου την ψυχή. Και μάλιστα διαπλέκεται και με την ίδια την ποίηση. Ο έρωτας δεμένος με την ποίηση ζει στους στίχους, αφού ακριβώς εκφράζεται στην ποίηση, αποτυπώνεται στο χαρτί («Ο καθρέφτης») ή χάνεται στα χαμένα τετράδια («Τα χαμένα ποιήματα»), κι έτσι τα χαμένα ποιήματα είναι χαμένες αγάπες, αλλά παράδοξα ζωντανές στο παρόν ποίημα. Ο έρωτας γίνεται τροφοδότης της ζωής («Βροχή»), αλλά και κυρίαρχος, τυραννικός, ασύμμετρα δυνατός («Ο τύραννος ο Άγγελός μου»), καταφθάνει γεμάτος υποσχέσεις, σφοδρός, πλησίστιος, για να χαθεί σαν αυγουσιτιάτικο φεγγάρι, που ανατέλλει ολόγιομο και γρήγορα φυραίνει («Του φεγγαριού οι όρκοι»). Ο έρωτας αποτελεί την αντίστιξη στο φόβο, στη λογική, αλλά και στην κοινωνία, όταν έχει τη δύναμη να παραγνωρίζει και να προσπερνά όλα τα εμπόδια, ακόμα και στα χρόνια της κρίσης, για να ζήσει σε μια τυχερή ψυχή. Τυχερός κι ο ίδιος χαιρέται την ταραχή της καρδιάς και την μετουσιώνει σε ποίηση, παρότι δεν μπορεί να αγνοήσει το περιβάλλον στο οποίο ευδοκιμεί η προσωπική ζωή («Έρωτας και Φόβος»). Κι ακόμα ο έρωτας έχει τη δύναμη να αγνοεί εξίσου κι αυτή την ομορφιά της φύσης, ακόμα κι αυτήν την αγαπημένη φύση της Τροιζηνίας, γιατί παύει να έχει νόημα χωρίς αυτόν, μάλιστα αυτή η φύση γίνεται εντέλει αντίπαλος ερωτικός, όταν μπορεί ν' αγγίζει την αγαπημένη σαν άνεμος, σα φύσημα, σα σύννεφο («Κοιμωμένη»). Αλλά κι η ξενιτιά παίρνει χρώμα προσωπικό όταν τον χωρίζει από την αγαπημένη, όταν γίνεται απόσταση ψυχής και αποξένωση («Ξενιτιά»). Κι είναι εκ πρώτης όψεως παράξενο που ο ποιητής (ή το alter ego του, ο έρωτας) προσπερνά ως ερωτευμένος όλα εκείνα που τον συγκλονίζουν, τη φύση, την κοινωνία. Ο έρωτας είναι πιο ισχυρός. Στην πραγματικότητα, βέβαια, αυτή ακριβώς η διαπίστωση εντέλει αυτοαναιρείται, αφού την ώρα που καταγράφεται η επιδεικτική αδιαφορία του έρωτα προς τα γύρω του φαινόμενα, την ίδια ώρα καταγράφονται κι αυτά, ως μια αυτοδιάψευση, αφού περιγράφεται αναλυτικά η ομορφιά της φύσης ή η κοινωνία της κρίσης.

Το επιλογικό ποίημα της συλλογής («Το ίχνος») είναι αναμενόμενα αυτοαναφορικό, είναι η θέση του ποιητή στον κόσμο, είναι το ίχνος που αφήνει πίσω του, είναι η αυτοσυνειδησία του, η τοποθέτησή του στο χώρο, το χρόνο, τον κόσμο, εκεί όπου του έλαχε να ζει, είναι η ανάγκη του να μιλήσει και ν' αφήσει χνάρια, είναι η στάση του ως ανθρώπου που δεν αδιαφορεί για όσα γίνονται γύρω του, που δεν είναι απών από τη ζωή, αλλά ενεργά παρών, δρών, συμμετέχων, που δεν παραδέχεται την ήττα, που δεν παραδέχεται τη νύχτα, που δεν αποδέχεται τη μοίρα, αλλά αντιστέκεται σ' αυτήν με ανυπακοή και ασύμμετρη δύναμη, με στράτευση προσωπική, πολιτική, ποιητική. Ένας συνειδητός ποιητής – πολίτης, ένας ποιητής - οπλίτης, ταγμένος να πολεμά την αδικία με στροφές.

Δρ. Γιούλη Χρονοπούλου, φιλόλογος